

MEGJEGYZÉSEK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ: IDEOLOGIAI KÖRNYEZET ÉS VALÓSÁG

ALAPVETÉS

I.

Mádl Ferenc rögtön az első magyar polgári törvénykönyvnek a szovjet típusú diktatúra körülményei között történő elfogadása (1959) után közzétett egy nagy ívű tanulmányt, amely az új szocialista kódexet a kodifikáció általános kontextusába helyezte. A tanulmány, amelyet a jelen kötet tartalmaz, eredetileg 1960-ban jelent meg. A szerzője ekkor huszonkilenc éves volt. Egyik első tudományos igényű művéről van tehát szó. Tanulmányában áttekintette a kodifikáció alapproblémáit, történeti előzményeit polgári és szocialista kontextusban egyaránt, megvizsgálta a magánjogi kódex megalkotásának magyarországi folyamatait (kísérleteit), végül pedig az 1959. évi IV. törvény elfogadásának a körülményeit.

A tudományos elemzés színvonala, a szerző olvasottsága, elmélyültsége, elemző ereje és tömörítő készsége előre jelezte azt a nagy ívű tudományos pályát, amelyet Mádl Ferenc befutott.

A választott módszer – jogtörténeti elemzés – a szovjet típusú diktatúra körülményei között, az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően a legjobb fortély volt arra, hogy viszonylag

szabadon lehessen írni, ráadásul az így keletkezett szöveg ma is élvezetes és hasznosítható olvasmány. Míg a kortárs jogi szövegek nagy többségének esetében „nagyon sok ideologikus kérget kell lehántani”, hogy a mű „maradandó magjához” eljussunk,¹ Mádl írásában az ideológia jegyek nem lépik túl a korszakban elvárt minimumot.

II.

Korábban egy kismonográfiában elemeztem, hogy miért nem született meg Magyarországon nemcsak a XIX. században, de a XX. század első felében sem polgári törvénykönyv.² A kötetben a szokásjogi alapú magánjog és a kodifikált polgári jog hívei között megvívott csatákat vizsgáltam, amelyben sorra a szokásjogi álláspont hívei győztek, és az elkészült kódextervezetek soha nem váltak hatályos joggá. A szokásjog hihetetlenül szívósnak bizonyult, ellenállt a kodifikálásnak. Összetettségében nem múlta alul a kodifikált magánjogot, ahogy ezt a Szladits Károly által szerkesztett *Magyar magánjog* két világháború közötti időszakban megjelent kötetei bizonyítják. Ami a komplexitáson túlmenően meglepő volt, az a szokásjog adaptációs, alkalmazkodási, modernizációs képessége, hiszen számos kérdésben a haladás és innováció szokásjogi alapon, a XIX. század végétől kezdődően, szerves fejlődés eredményeképpen megvalósult. Ezzel párhuzamosan a „felülről lefele” irányuló reformnak is helye volt, például a modern kereskedelmi jog nem szokásjogi, hanem sokkal gyorsabban, parlamenti úton született meg (1875. évi XXXVII. törvénycikk).

Az említett kismonográfiában a történeti szílat pontosan az 1959. évi IV. törvény, a Polgári törvénykönyv elfogadásáig vezettem el. A jelen rövid bevezető tanulmány keretében az első magyar polgári

¹ Lásd Vékás Lajos: Eörsi Gyula: a professzor és a jogtudós. 1922–1992. *Jogtudományi Közöny*, 2017/10, 422. o.

² Veress Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel*. Forum Iuris, Kolozsvár, 2022.

ALAPVETÉS

törvénykönyvről fogalmazok meg néhány gondolatot. E törvénykönyv történelmi törésvonalak mentén született meg: egyfelől a szovjet típusú diktatúra bevezetésének következményeként, másfelől a szokásjogi alapú történelmi magyar magánjog végítéleteként. A magántulajdon visszaszorítása 1959 előtt legnagyobb mértékben már megtörtént. Mégis miért volt szüksége a magántulajdon nélküli világnak, amelynek vagyoni viszonyait legnagyobb arányban a tulajdonos állam államigazgatási eszközökkel tervezte és ellenőrizte, polgári törvénykönyvre?

III.

A második világháborút követő periódusban Kelet-Közép-Európa a szovjet érdekszférába került, amely többek között a szovjet politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális modellnek a kényszerű átvételét is jelentette. A magánjog rendje több szempontból felbomlott: a magántulajdon világa helyett az állami tulajdon dominanciája következett be; a részvénytársaságok és a vállalkozási szabadság világa helyett az állami vállalatok világa; a (valós) szerződéses szabadság helyett a tervszerződések világa stb.

A kommunista ideológia kezdetben a polgári jog vagy általában a jog eltűnését jósolta. Ezt az elméletet a szovjet gyakorlat ténylegesen elvetette. Jog nélkül még a jogállam tagadása sem működhetett. De mivel a kommunizmus nagy gondolkodói tévedhetetlenek voltak, így a kommunisták nem tagadhatták meg nyíltan a jog eltűnésének elméletét. Ezért a jog felszámolását a távoli jövőbe utalták.

A szovjet típusú diktatúrák polgári jogát a következők jellemezték:

a) Szakítás a helyi jogi hagyományokkal, mert az új politikai, gazdasági és jogi rendszert, amelyben a polgári jognak is szolgálnia kellett, kívülről erőltették rá a térség államaira. A Szovjetunió mint nagyhatalom és a szovjet politika helyi kiszolgálói a lehető legnagyobb mértékben a Szovjetunió képére formálták át a térség államait, társadalmait, kultúráit. A magyar kódex parlamenti vitáján

Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter³ beszédében (1959. július 30.) kiemelhette, hogy „népi demokráciánk olyan magánjogi jogrendszer kapott örökségbe, amely alkalmatlan volt arra, hogy az épülő szocializmus viszonyai között a jog előrevívő szerepét betöltsse. Ez a magánjog ugyanis nemcsak gyökerében eltérő társadalmi-gazdasági viszonyokon nyugodott, hanem – egységes kódex hiányában – a százasztendős bírói gyakorlat szövevényéből állott. Ilyen jogrendszerben csak a beavatottak igazodhattak el. Ilyen áttekinthetetlen, bizonytalan és bonyolult jogrendszer – függetlenül a szabályok kapitalista tartalmától – már formája miatt sem alkalmas a szocialista törvényességet követelő és megvalósító állami és társadalmi rendszer számára.” Viszont a leglényegesebb, hogy „a régi magyar magánjog nemcsak formája, hanem tartalma miatt alkalmatlan népi demokratikus társadalmunk számára”.⁴ A szocialista törvénykönyv-

³ Kocsis, cipészinas, bőripari munkás, 46 évesen, országgyűlési képviselőként és különböző politikai vezető tisztségeket betöltve szerzett levelező tagozaton jogi diplomát. 1956 decemberétől az Igazságügyi Minisztérium megbízott vezetője, 1957-től 1966-ig igazságügyi miniszter. 1957 februárjában a bírósági vezetőket ő okította ki, hogyan kell eljárni az 1956-os forradalom bírósági megítélésében: „a jövőben kialakítandó helyes és törvényes bírói gyakorlatnak az a kulcskérdése, hogy vajon az októberi események jellegét bíróságaink és bíráink ellenforradalomnak, avagy valamilyen nemzeti szabadságharcnak tekintik-e. Bíróságaink számára ennek eldöntése nem valamilyen elvont akadémikus jellegű vita, hanem nélkülözhetetlen elméleti és egyben gyakorlati kérdés. Ha helyes a kiindulópont, akkor bíróságaink a szocializmus építését, a békét, a rendet, népünk felemelkedését szolgálják, de ha helytelen az októberi események értékelése, akkor a bíró akaratlanul is az ellenforradalmi erők helyzetét könnyíti. (...) Ha abból indulunk ki, hogy októberben ellenforradalom zajlott le és azóta sem szűnt meg még teljesen az ellenforradalom veszélye, akkor másképpen fogjuk elbírálni azokat a bűncselekményeket, amelyeket egyesek elkövettek, mintha abból indulnánk ki, hogy hazánkban nemzeti szabadságharc folyt le. Ha felismerjük, hogy az ellenforradalom következtében hazánk békéje és szabadsága – sőt talán az egész világé – halálos veszedelembé került, akkor helyesen alkalmazzuk törvényeinket az ellenforradalmi bűncselekmények elbírálásánál. Csak így válhatnak bíróságaink a proletárdiktatúra támaszaivá, így tölthetik be az osztálybíróság szerepét, így lehetnek hű végrehajtói pártunk célkitűzéseinek, s érdemelhetik ki dolgozó népünk bizalmát és megbecsülését.” Vagyis Nezvál Ferenc megszabta az események helyesnek tartott bírói értelmezésének az útját, és megadta az ítékezés helyes irányát. Nezvál beszédét lásd például *Népszabadság*, 1957. február 16., szombat, 40. szám, 9. o.

⁴ Vö. *Népszabadság*, 1959. július 31., 178. szám, 1. o.

vel szemben elvárás volt, hogy a totalitárius rendszert és annak ideológiáját kiszolgálja.

b) Egyes államokban új polgári törvénykönyvet fogadtak el, másokban a régi törvénykönyvek maradtak formálisan hatályban, de azokat az új viszonyok által diktált módon alkalmazták. Minden esetben drasztikusan csökkent a klasszikus polgári jog szerepe: a magántulajdont elsősorban az állami és szövetkezeti tulajdon váltotta fel, a személyi tulajdon és a magántulajdon csak másodlagos, korlátozott szerepet játszhatott. Ezt az periódust a „magántulajdon nélküli magánjog” időszakának nevezték (Vékás Lajos).⁵ Az állami vállalatokra vonatkozó különleges szabályok alkottak központi jelentőségű gazdasági joganyagot. Külön jogszabályok foglalkoztak e vállalatoknak a tervgazdaságban betöltött szerepével, ellenőrzésükkel, az általuk kötött szerződésekkel, befektetéseikkel, a jogviták állami választottbíróság általi rendezésével, az állami mezőgazdasági vállalatokkal, illetve a szövetkezetekkel.

c) Ezért a polgári törvénykönyvek és a magánjogi jogszabályok jelentősége nagymértékben csökkent, de azok továbbra is léteztek. Egyébként a polgári törvénykönyveknek ez a korlátozott túlélése megkönnyítette a későbbi rendszerváltás lehetőségét is: a jogrendszerben a főkorpuszt (a *nómenklatúra* által ellenőrzött, szocialista tulajdonnak nevezett és álcázott állami tulajdonról) meg kellett szüntetni, és a meglévő mellékkorpuszt (a magántulajdonról szólót) kellett újra uralkodóvá tenni. A polgári jog Szabó Imre 1959-ben megfogalmazott véleménye szerint „azért is szűkebbé, kisebb terjedelművé vált, mert népi demokráciánkban már nem a termelési eszközök magántulajdonán alapuló vagyoni viszonyok az uralkodók; a polgárok és a szocialista szervezetek vagyoni viszonyai pedig a mi körülményeink között már nem igénylik a minden eshetőségre számító, a legapróbb részletekig hatoló aprólékos szabályozást, a tőkés magánjog *kifinomultságát*”.⁶ A változásokat jól szemléltetik Világhy Miklós 1959-ben megjelent, az öröklési jog átalakulását összegző

⁵ Vékás Lajos: Szladits Károly és magánjogi iskolája. *Jogtudományi Közlemény*, 2018/2, 77. o.

⁶ Szabó Imre: Új polgári törvénykönyvünkről. *Magyar Tudomány*, 1959/11. szám, 577. o.

szavai: az öröklési jog „legfontosabb elvi kérdése voltaképpen nem is ebben a részben, hanem a tulajdonjog szabályai között van, mert az öröklés első kérdése nem is annyira az, hogy ki örököl, hanem hogy mit örököl. Erre a kérdésre pedig nem elsősorban az öröklési jog, hanem a tulajdonjog szabályai felelnek. (...) A lényeg az, hogy kapitalista viszonyok között akármilyen jogcímen magántulajdont örökölnek. A magántulajdon pedig minden formájában legalábbis a kizsákmányolás lehetőségét hordja magában, hatalmat ad az egyik embernek a másik ember munkája, sőt esetleg személye fölött is. A burzsoá öröklés ilyen értelemben a magántulajdon meghoszszabbítása az egyes magántulajdonos élettartamán túl, annak a hatalomnak átörökítése, amellyel a korábbi magántulajdonos életében rendelkezett (...) Törvénykönyvünk öröklési rendjének jellegét az határozza meg, hogy nálunk a termelési eszközök zöme már társadalmi tulajdonban van, s ezért ezek kiestek az öröklés köréből. Gyárat, bankot, nagykereskedést, földesúri birtokot nálunk már nem lehet örökölni, mert nem lehet egyéni tulajdonban sem tartani.”⁷

d) A családjogot a szocialista erkölcs szellemében külön törvénykönyvben szabályozták, és a családjog külön jogággá vált. Szintén Szabó Imre 1959-es állásfoglalását idézve, „kivált továbbá a régi magánjogi szabályok nagy tömegéből a családjog is, amelyet a szocialista országokban mindenütt külön törvénykönyvek szabályoznak; különvált, mert a házasságra és a családra vonatkozó magatartási szabályok alapja is megváltozott. E családi viszonyokat nálunk nem lehet már a vagyoni viszonyokkal azonos elvek alapján megítélni; a házasság és a család védelme új erkölcsi alapon nyugszik és új törvényi szabályozási rendszert igényel. Szocialista társadalomban a családban, a házasságban egyébként is megszűnik a vagyoni elemnek az a jelentősége, amely a polgári társadalomban megvolt és mindmáig is megvan.”⁸ Eörsi Gyula pedig ugyanezt a következőképpen indokolta: „...a családjog azonban ma már az uralkodó osztály számára sem a vagyonszerzést, vagyönösszetartást, vagyönkombinációt szolgáló jogi terület, mint volt a kapitalizmusban,

⁷ Világhy Miklós: A polgári törvénykönyvről. *Valóság*, 1959/5. szám, 14. o.

⁸ Szabó Imre: i. m., 577. o.

hanem a család társadalmi viszonyai köré csoportosuló, alapján személyi vonatkozásokat szabályozó külön jogágazat, amely ha szabályoz is vagyoni jogi kérdéseket, ezeket a személyi viszonyoknak alárendelten és nem az árúviszonyok ridegebb érték-ellenérték egyensúlyának szellemében szabályozza.”⁹ A családjognak külön törvénykönyvben történő szabályozása is, amint látszik, ideológiai alapon nyugodott.

e) Fontos leszögezni, hogy a totalitárius rendszer és a jogtudomány minősége nem feltétlenül zárták ki egymást. Érdekes párhuzamként jegyezte meg Földi András, hogy a klasszikus római jogtudósok és Justinianus kiváló jogtudósai is egy autokratikus birodalomban dolgoztak.¹⁰ Nem tudjuk magyar kontextusban például nem megemlíteni Eörsi Gyulát és Világhy Miklóst, akik kétségtelenül rendkívül, kiemelkedően tehetséges jogászok voltak.¹¹ Életükre viszont rányomta bélyegét a történelmi idő, a sötét kor („die finsternen Zeit”): egyszerre voltak a tudományos minőség és a diktatúra előtti jog „átmentői”, ugyanakkor a totális állam lelkes kiszolgálói.

f) A polgári jog alkalmazása során a bírakkal szemben elvárás volt a megfelelő ideológiai felkészültség, hogy a jogalkalmazás a politikai elvárásokkal teljes összhangban valósulhasson meg.

Amint látjuk, Kelet-Közép-Európában a szovjet típusú diktatúra alatt a polgári jog, amely a magántulajdonon alapuló világban a természetes és jogi személyek státusát és mellérendeltségen, egyenlőségen alapuló viszonyait rendező, központi jelentőségű jogág, és amelynek egyik meghatározó alapelve a lehető legnagyobb egyéni szabadság biztosítása, sokszorosan a háttérbe szorult.

⁹ Eörsi Gyula: A Polgári Törvénykönyv Tervezetének vitájához. *Jogtudományi Közlemény*, 1958/1-2. szám, 3. o.

¹⁰ Földi András: The transformations of some classical principles in socialist Hungarian civil law. The metamorphosis of bona fides and boni mores in the Hungarian Civil Code of 1959, in Ville Erkkilä, Hans-Peter Haferkamp (eds.): *Socialism and Legal History. The Histories and Historians of Law in Socialist East Central Europe*. Routledge, London, 2020, 27. o.

¹¹ Vö. Vékás Lajos: Eörsi... i. m., 421-430. o.; illetve Vékás Lajos: Emlékezés Világhy Miklósra születésének századik évfordulóján. *Jogtudományi Közlemény*, 2016/12. 585-594. o.

IV.

Ilyen körülmények között felmerült, hogy mi is történjen a polgári joggal, amely még elnevezésében is a gyűlölt elnyomó osztályra, a polgárságra, a burzsoáziára utal. Az új rendszer jogának megalkotása mellett elég, ha a régi polgári törvénykönyvek (vagy Magyarország esetében a szokásjog) a társadalmi viszonyok legszűkebb körét tovább szabályozzák, vagy szükséges a polgári jogi normákat lecserélni (Magyarország esetében polgári törvénykönyvet alkotni)?

Mindenesetre érvként az új polgári törvénykönyv megalkotása mellett hivatkozni lehetett arra, hogy maga az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság is 1922-ben polgári törvénykönyvet alkotott, és ebben követte a modellt a Szovjetunió többi tagállama is.

Az egyedi magyar helyzetre (nincs kódex) vonatkoztatva Kemenes Béla azt szögezte le, hogy „a szocializmust építő országokban az egységes, írott törvénykönyv hiánya legfeljebb átmeneti állapot lehet, de előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül szükségessé válik a jogrendszer egészének szilárd törvényekkel való átfogó szabályozása. A mi viszonyaink között ez az átmeneti állapot mintegy 14 évig tartott.”¹² Eörsi szerint pedig „a polgári joganyag jelenlegi állapota közismert. Az anyag java része évszázados bírói gyakorlat kazuisztikáján alapul. Ez a bírói gyakorlat sok változáson ment keresztül, jogtételei sok vonatkozásban bizonytalanok, más vonatkozásokban ellentmondók vagy elavultak. (...) A bíró alkotta jog alapján feudális jellegű – nem szükségképpen az tartalmában, de abban mindenesetre feudális, hogy még a burzsoá áruviszonyok által megkívánt jogbiztonságot sem elégíti ki.”¹³ Eörsi viszont azt is elismerte, némileg ellentmondva önmagának és ideológiai álláspontjának, „hogy a tervezet előkészítése során a bíróságok jogfejlesztő tevékenységének eredményeiből sokat lehetett meríteni.”¹⁴

Magának a törvénykönyvnek az indokolása a következőképpen érvelt a jogszabály elfogadásának szükségessége mellett: „A polgári

¹² Kemenes Béla: A Polgári Törvénykönyvről. *Állam és Igazgatás*, 1959/9. szám, 673. o.

¹³ Eörsi Gyula: i. m., 2. o.

¹⁴ Eörsi Gyula: i. m., 6. o.

ALAPVETÉS

jog területén (...) nemcsak az indokolta a kodifikációt, hogy a fennálló jogot egy letűnt kor hozta létre, hogy e jog elavult és a népi demokrácia rendszerének fejlesztésére tartalmánál fogva általában alkalmatlanná vált, de az is, hogy e joganyag rendkívül áttekinthetetlen, bonyolult és bizonytalan volt. Mindez módfelett megnehezítette az egységes jogalkotást, a jogbiztonságot, a törvényesség érvényesülését, és a bíróságokat arra készítette, hogy voltaképpen feladatkörükön túllépve, a jogalkalmazás során valójában jogalkotó munkát végezzenek.”

Ezért merülhetett fel polgári törvénykönyv megalkotása e mostoha korban: Magyarországon nem csupán szocialista szellemiségű kódexet kívántak megalkotni, hanem a jóval kevésbé ideologizált, irányítható és politikailag kontrollálható szokásjogi alapú magánjog korát is le akarták zárni.

KELET-KÖZÉP-EURÓPAI KONTEXTUS

V.

Csehszlovákiában a magánjog radikális megváltoztatása a kommunista párt hatalomátvétele után került a középpontba. 1948-ban kétéves kodifikációs jogi tervet fogadtak el, és azonnal megkezdődtek az új polgári törvénykönyv előkészítési munkálatai. Úgy gondolták, hogy az új törvénykönyvnek a munkásosztály akaratát kell kifejeznie, és a társadalmi átalakulás egyik alapjaként kell állnia, különösen a polgári tulajdonviszonyok felszámolásával, a szocialista tulajdon megteremtésével és a szerződési jognak a tervezgazdaság követelményeinek való alárendelésével. Amellett, hogy a törvénykönyv a szovjet típusú ideológia előmozdításának eszköze volt, a cseh és a szlovák jogrend egységesítését is célozta, azt az egységesítési projektet kívánta lezárni, amelyet a második világháború előtt nem sikerült megvalósítani. A kodifikációs bizottságot egy politikai bizottságnak és a Kommunista Párt Központi Bizottságának is alárendelték, amely biztosította, hogy a kódex összhangban legyen a párt elvárásaival. A teljes jogi szöveg értelmezésének elveként szerepelt az a záradék, amely szerint a közös társadalmi érdekek elsőbbséget élveznek az egyéni érdekekkel szemben. A kódex 3. cikke kimondta, hogy „senki sem élhet vissza polgári jogaival az egész társadalom kárára”. Az 1950-ben elfogadott kódex (1950. évi 141. törvény) ideiglenes jellegű volt, mert olyan társadalmi viszonyokat foglalt magába, amelyeket a kommunista párt nem tudott azonnal megszüntetni, de viszonylag gyorsan elavulttá vált, mert a körülmények megváltoztak, ahogy a csehszlovák társadalom átalakulása tovább haladt a szovjet modell útján. Ezért Csehszlovákiában 1964-ben új polgári törvénykönyvet fogadtak el (1964. évi 40. törvény). Ez a polgári törvénykönyv is kimondta, hogy a polgári jogot a szocialista társadalmi rend keretében lehet alkalmazni. A szocialista tulajdon fejlesztése és védelme mindenki kötelessége volt. A polgári jogi viszonyokban – jelentette ki a kódex – nemcsak

a résztvevők (pl. szerződő felek) között vannak kötelezettségek, hanem ugyanez a viszony a társadalom felé is kötelezettségeket szül. Ez az 510 cikkelyből álló törvénykönyv viszonylag rövid volt. A 130. cikkely kimondta: „A társadalmi érdekekkel ellentétesen, a tulajdonos, családja és háztartása személyes szükségleteit meghaladóan felhalmozott dolgok nem élvezik a személyes tulajdon védelmét.” A szocialista szervezetek és az egyének közötti kapcsolatokat nem a szerződési szabadság határozta meg, és e viszonyokat nem is szerződésként, hanem állami szolgáltatás nyújtásaként fogták fel. A 224. cikk úgy rendelkezett, hogy „Ha egy szervezet feladatai közé tartozik valamely szolgáltatás nyújtása, a szervezet köteles azt egy magánszemély kérésére nyújtani, kivéve, ha ezt működési lehetőségeinek köre kizárja”. A törvénykönyvet 1989 előtt csak négyszer módosították.

Az 1950-es csehszlovák polgári törvénykönyvek fontos változásokat hajtottak végre. Az 1950-es cseh jogszabály volt Kelet-Közép-Európában az első szocialista polgári törvénykönyv.

A csehszlovák kódexekhez képest a lengyel, és amint látni fogjuk, a magyar törvénykönyvek mérsékeltebb szellemiségűek voltak a szocialista átalakítás útján, mintha a kódexek készítői helyenként megpróbálták volna legalább részben átmenteni a polgári múltat.

VI.

Lengyelországban a szovjet típusú diktatúra gyakorlatilag megörökölte a két világháború közötti kodifikációs bizottság által előkészített különböző polgári jogi jogszabályokat, amelyeket a második világháború előtt (például az 1933-as kötelmi törvényt) vagy a háború után fogadtak el, de amelyek mind a polgári szabadság és a magántulajdon letűnt eszméjét tükrözték.

Először külön fogadták el a polgári jog általános rendelkezéseit, egy marxista nézeteket tükröző jogszabályt, amely a többi polgári jogi jogszabály értelmezésének ideológiai alapját képezte. De ez nem volt elég, a párt egy új polgári törvénykönyvet akart. Sietve

egy ideológiailag túlzottan terhelt tervezetet készítettek el, de ezt végül soha nem fogadták el. Gyakorlatilag csak Sztálin halála (1953) után enyhült az az elvárás, amely a kodifikáció korábbi eredményeit eltörlő, ideológia által teljesen áthatott kódexet kívánt.

Ekkor hoztak létre új kodifikációs bizottságot, amelynek tagjai személyes kapcsolatban álltak a korábbi, háború előtti bizottsággal vagy olyan tagokkal, akiknek tudományos mesterei a korábbi bizottságban is részt vettek. A rendszerhez hű vagy azzal együttműködő, viszont szakmailag felkészült jogászok dolgoztak a kodifikáción. A bizottság egyrészt meg akarta őrizni a második világháború előtt már elért eredményeket (amit még ma is fontos jogalkotási és kulturális vívmánynak tekintenek), másrészt elfogadta azt az árat is, hogy a rendszerrel kompromisszumot kell létrehozni, ugyanis politikai szempontból ez az időszak szigorú korszak volt: az 1956 utáni korlátozott lazítás után a rendszer visszatért egy szigorúbb változathoz.

Módszerként a bizottság a polgári jogi jogszabályok és tervezetek különböző darabjait egyesítette, hogy egységes törvénykönyvet alkosson. Megpróbálták még a családjogot is könyvként beilleszteni a kódexbe, de ez ellentmondott a már vázolt szovjet modellnek (végül 1952-ben egy lengyel és egy csehszlovák bizottság közös munkájának eredményeként külön családjogi kódexet fogadtak el).

A polgári törvénykönyvet 1964-ben fogadták el, és 1088 cikket tartalmazott. Ez a kódex jelentősen épített a két világháború közötti kodifikációs részeredményekre, különösen az 1933. évi kötelmi törvényre. De ez a törvényszöveg sokkal absztraktabb volt, mivel a politikai rendszer ideológiai alapon értelmezhető jogi fogalmakat is igényelt.

VII.

Jugoszláviában a szocialista diktatúra első szakaszában, 1946-ban megszületett az 1941. április 6. előtt és a megszállás alatt elfogadott rendeletek érvénytelenségéről szóló törvény. Ez a törvény

gyakorlatilag a jogi nihilizmus megnyilvánulásaként hatályon kívül helyezett minden korábbi jogszabályt, például az 1844-es szerb polgári törvénykönyvet és a Horvátországban 1812 óta hatályos osztrák polgári törvénykönyvet. Egy új jogrendszert kívántak bevezetni. A régi jogszabályok (*stara pravna pravila*) azonban gyakorlatilag továbbra is érvényben maradtak minden olyan területen, ahol (még) nem vezették be a tervezett új szabályrendszert, és a régi normák összhangban voltak az új társadalmi realitásokkal.

A polgári jog volt az egyik kiemelkedő terület, ahol a korábbi jogszabályok – muszájból – gyakorlatilag, hézagpótló jogszabályként, túlélték az érvénytelenségi törvényt. A régi jognak ezt a folytatását átmeneti megoldásnak tekintették, és az új jog megalkotásáig kívánták fenntartani. Ezért a magánjog különböző részeit fokozatosan új jogszabályokkal szabályozták. A régi jog eltörlésének szükségessége az egyes társadalmi viszonyok új, részleges szabályozását eredményezte. A különböző törvényekbe foglalt, a polgári jog egyes részterületeit lefedő normák létrehozása lényegesen gyorsabb volt, mint az egységes polgári törvénykönyv megalkotásának időigényes folyamata. Ezért Jugoszláviában új és egységes kódex helyett a polgári jog egyes területeit különböző törvényekben szabályozták: házassági törvény (1946), örökösödési törvény (1955), kötelmi jogi törvény (1978) és az alapvető tulajdonviszonyokról szóló törvény (1980). E jogalkotás eredményei minőségükben kiemelkedőek voltak, például a főként svájci mintára készült kötelmi törvényt a kor liberális szocialista jogalkotása egyik legkiemelkedőbb eredményének minősítették.

Ezek az új szabályok azonban nem fedték le egy teljes polgári törvénykönyv minden szabályozási területét (például Horvátország esetében az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseit továbbra is alkalmazni kell az ajándékozási szerződésekre stb.). Megfigyelhetjük, hogy annak ellenére, hogy Szerbiában és Horvátországban mint jugoszláv elődállamokban az egységes kódexnek volt hagyománya, Jugoszlávia mégis a külön rész-jogszabályokban történő szabályozás útját választotta. A végső cél azonban az volt, hogy az évtizedes átmeneti időszak végére a részelemekből egységes kódex jöjjön létre, de ez (mindmáig) nem valósult meg.

VIII.

Romániában ebben az időszakban végig a francia mintájú 1864. évi Polgári törvénykönyv volt hatályos, viszont e kódex korábbi jelentőségéhez képest csak másodlagos szerepet játszott a magántulajdon komoly korlátozásával összefüggésben. Történtek ugyan erőfeszítések szocialista polgári törvénykönyv megalkotására, de ezek a folyamatok nem jártak sikerrel.

A MAGYAR KODIFIKÁCIÓ

IX.

Magyarországon a kodifikációs munkálatok 1953-ban kezdődtek (514/15/1953. MT határozat), a diktatúra bizonyos lazulásával összefüggésben, Nagy Imre miniszterelnöksége alatt.¹⁵ Az első tervezet tulajdonképpen 1956 szeptemberében elkészült. Ezt megelőzően, már júniusban Moszkva félreállította Rákosi Mátyást, így próbálták enyhíteni az egyre fokozódó feszültséget (Rákosi 1971-es haláláig a Szovjetunióban, kényszerlakhelyen élt). Október 6-án újratemették Rajk Lászlót, pár napra rá rehabilitálták az 1955-ben a pártból kizárt Nagy Imrét, és október 23-án kitört a forradalom. A kodifikációs munkálatok így a forradalom, illetve annak leverése miatt megszakadtak.

A forradalom bukása után, 1957-től folytatták a törvénykönyv előkészítését. Nagy Imre perével¹⁶ és kivégzésével,¹⁷ illetve a forradalom utáni megtorlással (körülbelül 400 kivégzéssel, körülbelül 22 000 kiszabott börtönbüntetéssel, körülbelül 16 000 személy bírósági ítélet nélküli internálásával)¹⁸ párhuzamosan zajlott a polgári törvénykönyv második szövegváltozatának elkészítése és ennek a viszonylag széles társadalmi (de jelentős részben látszat-) egyeztetése.

A konzultációt követően alakult ki a harmadik szövegváltozat, amelyet a kormány 1959 júniusában hagyott jóvá és terjesztett az országgyűlés elé. A törvénykönyvet egynapos (egybevont általános és részletes) parlamenti vita nyomán fogadta el az országgyűlés (1959. július 30., csütörtök). Az országgyűlés amúgy is pár napot ülésezett évente, a „legfőbb államhatalmi szerv” szerepe valójában formális

¹⁵ A kodifikáció fennmaradt dokumentumait igen értékes kötetben nemrég tették közzé. Lásd Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatályba léptetésével kapcsolatban. *Magyar Közlöny*, Budapest, 2017.

¹⁶ 1957 áprilisában tartóztatták le Nagy Imrét, aki addig romániai házi őrizetben volt. Pere az 1958. január-június időszakban zajlott.

¹⁷ 1958. június 16.

¹⁸ Mindez olyan körülmények között, hogy a körülbelül 200 000 ember, sokan a forradalom résztvevői, elmenekültek az országból.

volt. Viszont a polgári törvénykönyvet mégis a napirendjére tűzték, e jogszabálynak még a szovjet típusú diktatúra körülményei között is túl nagy volt a legitimitási igénye ahhoz, hogy az Elnöki Tanács törvényerejű rendelet formájában fogadja el.

Nyilván a törvénykönyvet fel lehetett mutatni mint az új politikai berendezkedés megvalósítását és sikerét, hiszen pár év alatt elkészült, és erre a burzsoá rendszer száz év alatt sem volt képes. Ezért írhatta Szabó Imre 1959-ben, hogy „az a törekvés, amely még annak idején a polgári kibontakozásért folytatott küzdelemben alakult ki, akkor hozta meg gyümölcsét, amikor a törvénykönyv már nem a burzsoá társadalom viszonyainak kifejezője és erősítője, hanem a szocialista építésé”.¹⁹ Szintén az ő álláspontja szerint „kialakult, fejlődött és megbukott a következtelenségekkel jellemezhető és ellentmondásokkal telített tőkés társadalmi rendszer országunkban anélkül, hogy létrehozta volna, mint általában minden tőkés rendszer, a kapitalizmus Magna Chartáját, a polgári törvénykönyvet. Amikor most a szocializmust építő népi demokráciánk beteljesíti a törvényi ígéretet, a polgári törvénykönyv már nem a tőkés magántulajdon alapokmánya, de nem is új társadalmunk Magna Chartája. Ezt a szerepet most már új, írott Alkotmányunk tölti be, amely minden törvényünk és törvénykönyvünk, így a polgári törvénykönyv alapjait is meghatározza.”²⁰ Igen, a szocialista polgári törvénykönyvek már nem a társadalmi rend tartóoszlopai, nem Magna Charták, hiszen azokat a viszonyokat, amelyeket természetes módon szabályoztak, a szovjet típusú totális állam fontosságukban és arányukban is visszaszorította. Világhy Miklós szintén 1959-ben úgy foglalt állást, hogy „olyan feladatot hajtottunk végre, amelyet eredetileg még a polgári forradalom tűzött ki, s amelynek megoldását csak a polgári forradalom félbemaradása akadályozta meg. Ezt a feladatot azonban ma már nem polgári talajon, nem a burzsoá tulajdoni viszonyok szentesítésének és védelmének céljával, hanem szocialista viszonyok között, az alapvető termelési eszközök zömének társadalmi tulajdona alapján hajtottuk végre.”²¹ A kódextervezet országgyűlési vitáján Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter pedig

¹⁹ Szabó Imre: i. m., 575. o.

²⁰ Szabó Imre: i. m., 575. o.

²¹ Világhy Miklós: i. m., 10. o.

azt mondhatta, hogy „népi demokráciánknak dicséretes szokása, hogy sorra teljesíti mindazokat az évszázados tartozásokat, amelyekkel a letűnt uralkodó osztályok népünknek adóssai maradtak”.

Az ideológia által leginkább befolyásolt álláspont Eörsi Gyuláé, aki az 1956-os forradalom és szabadságharc (szerinte és a kor terminológiájában: ellenforradalom) leverésével kapcsolja össze a kodifikációt. Eörsi azt szögezte le, hogy „a társadalom szétágazó gazdasági viszonyainak átfogó kodifikációja (...) annak a jele, hogy a hatalom kiépült, megszilárdult, hogy kialakultak legfontosabb jogelvei, és ezek a gyakorlatban érvényesülnek, hogy továbbá megvan a bizalom a kialakult berendezés jövőjét illetően. (...) A Kormány az 1956 októberét követően kialakult rendkívüli súlyos politikai és gazdasági helyzetben is fontosnak és időszerűnek tartotta a polgári törvénykönyv elkészítését. Az ellenforradalom teljes leverését, majd felszámolását szolgáló rendkívüli átmeneti jogszabályok előkészítése, meghozatala mellett nem szorultak háttérbe a békés jövőnk életét szabályozó törvényalkotások sem. (...) Ez pedig először azt jelenti, hogy a félrevezetettek és megbolydultak kijózanodása, társadalmunk népi demokratikus alapokon való konszolidálódása olyan mérvű volt, hogy lehetővé tette ilyen hosszú időre szóló, konszolidált viszonyokat feltételező törvényalkotások elkészítését, illetőleg törvényerőre emelését.”²²

Egyáltalán, hogy a törvénykönyv adott formájában megszülethetett, a forradalom utáni konszolidáció által tett engedménynek értékelhetjük, ugyanis kiemelkedő szakmai színvonalú, a polgári jog klasszikus értékeiből számosat átmentő, megőrző jogszabály született. Erre Eörsi finoman úgy utalt, hogy „a Tervezet olyan szocialista alkotás, amely rendszerében és megoldásaiban hasznosítani törekszik a szovjet és népi demokratikus tapasztalatokat, és ugyanakkor megfelelően értékelve és átalakítva népi demokratikus viszonyaink szolgálatába állítja a régi magyar jog bizonyos intézményeit, megoldásait, a régi magyar bírói gyakorlat és jogtudomány egyes eredményeit”.²³

²² Eörsi Gyula: i. m., 1. o. Muszáj megemlíteni, hogy Eörsi Gyula testvérét, Eörsi István író (1931–2005) az 1956-os forradalmi tevékenységéért 8 év börtönre ítélték 1956 decemberében, és 1960-ban a kádári konszolidáció jegyében elrendelt amnesztiával szabadult.

²³ Eörsi Gyula: i. m., 2. o.

Ez nem jelenti azt, hogy a korszakot átható mérgező ideológia ne itatta volna át a törvénykönyv szövegét is. Csak néhány példa: ez a törvény az állampolgárok, valamint az állami, gazdasági és társadalmi szervezetek vagyoni és egyes személyi viszonyait szabályozza a társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek tervszerű, egyre növekvő mértékű kielégítése, a szocializmus építése érdekében (1. §); a társadalmi tulajdon a törvény fokozott oltalma alatt áll (3. §);²⁴ a polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a feleknek olyan magatartást kell tanúsítaniuk, hogy érdekeik érvényesítése a társadalom érdekével összhangban álljon; a polgári jogi viszonyokban kölcsönösen együttműködve és a szocialista együttélés követelményei szerint kell eljárni (mindkettő a 4. §-ban); az állami vállalat az állam által az erre vonatkozó szabályok szerint rábízott vagyonnal a népgazdasági terv teljesítése érdekében önállóan gazdálkodik (31. §); a szövetkezetnek – gazdasági célján felül – az is a feladata, hogy hozzájáruljon tagjai szociális és kulturális felemelkedéséhez és szocialista neveléséhez (44. §); az állami szocialista tulajdon a munkásosztály vezette dolgozó nép államának tulajdona (89. §); semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik (200. §); társaság kereskedelmi célokra nem alakulhat, és kizsákmányoló tevékenységet nem folytathat (571. §)²⁵ stb.

²⁴ A kódex parlamenti vitájában hangzott el az egyik képviselő részéről: „Ha a kapitalisták szentnek és sérthetetlennek tartják a tőkés magántulajdont, úgy vélem, annál inkább szentnek és sérthetetlennek kell nekünk tartanunk a társadalmi tulajdont, a dolgozó nép vagyont. Helyes, ha jogszabályaink ezt olyan világosan fejezik ki, mint a Polgári Törvénykönyv.”

²⁵ Viszont önmagában a polgári jogi társaság szabályozása a bizonyítéka annak, hogy „a magyar kódex – és ez kétségkívül alkotóinak személyes érdeme – olyan messze ment el a klasszikus magánjog szabályainak megtartásában, ameddig az adott politikai viszonyok között egyáltalán lehetséges volt. (...) Társaságra az adott gazdasági berendezkedésben magánszemélyeknek nem volt szükségük, állami vállalatoknak pedig – a tervbontásos rendszerben – még közel egy évtizedig jogi lehetőségük sem volt. Először 1967-ben tették lehetővé a külkereskedelmi vállalatok számára bizonyos társasági szerződések megkötését, és ugyanebben az évben született jogszabály közös vállalat alapításának lehetőségéről és egyesülés létrehozásáról. Mezőgazdasági termelőszövetkezetek már korábban is társulhattak. A polgári jogi társaság szabályai évekig keresték funkciójukat, mígnem a Legfelsőbb Bíróság 1962-ben egy PK állásfoglalásban szerepet talált nekik: az élettársak vagyoni viszonyainak rendezésére írta elő a pjt. szabályait.” Vö. Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyvről. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/5, 227. o.

Világhy Miklós szerint „a szocialista állam a munkásosztály állama. A szocialista jognak, mint a szocialista állami vezetés egyik módszereinek, tartalmában és formájában egyaránt alkalmasnak kell lennie arra, hogy eszköz legyen a társadalmi fejlődés törvényeinek tudatos felhasználására.”²⁶ A (téves) determinista történetfelfogásban a Polgári törvénykönyv fenti szabályai semmi mást nem jelentettek, mint a történelmi szükségszerűség csavarjainak a megolajozását.

X.

A tervezet fő szerzői Világhy Miklós,²⁷ Eörsi Gyula, Nizsalovszky Endre, Csanádi György, Réczei László, Pólay Elemér és Kemenes Béla voltak. Vékás Lajos összegzése szerint „az 1959-es Ptk. alkotóinak egyik legfőbb feladata éppen az volt, hogy hogyan igazítsák a magántulajdoni viszonyokra készített, valódi magánjogra koncipiált törvénytervezeteket az alapvetően állami tulajdonra épülő vagyoni forgalom, egy magántulajdon nélküli magánjog követelményeihez. Szinte zsugorítaniuk kellett a tervezeteket (alapvetően: az Mtj.)²⁸ szabályrendszerét a meglehetősen leegyszerűsített korabeli viszonyokhoz. (...) A szabályozandó életviszonyok alapvető egyszerűsödése és a kazuisztikus kodifikálási módszer szándékos elvetése eredményezte

²⁶ Világhy Miklós: i. m., 8. o.

²⁷ Egyébként az 1956 utáni szankcionáló lendület Világhyt sem kerülte el: „1957-ben fegyelmi eljárás indult ellene, július 31-ével felmentették rektori tisztségéből, amelyet 1956. július 1-jétől töltött be, és írásbeli megrovásban is részesítették, de professzori állását megtarthatta. A fegyelmi büntetés legfőbb indoka egyébként az volt, hogy helytelen intézkedéseket javasolt az egyetemi autonómia-törvény tervezetében, *amely egybevágott a felsőoktatásra vonatkozó ellenforradalmi irányzattal*, és elfogadása esetén gátolta volna az egyetemek állami ellenőrzését. Felrótták neki azt is, hogy rektorként az egyetemi tanáccsal együtt lemondott, és átengedte az egyetem vezetését a forradalmi bizottságnak. A forradalom bukása után – amíg módja volt rá – mentette a letartóztatott hallgatókat, igaz: egyidejűleg a fegyelmi eljárásokhoz is kénytelen volt asszisztálni.” Lásd Vékás Lajos: Emlékezés... i. m., 587. o.

²⁸ Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat.

azt, hogy az 1928-as Mtj. 2171. §-ával szemben a Ptk. – igaz: családjogi szabályok nélkül – mindössze 685 §-t tartalmazott.”²⁹

Nemcsak a szovjet ideológia, hanem a háború előtti Szladits-iskola (Szladits Károly egyetemi tanár köre) is hatást gyakorolt a törvénykönyvre, például Világhy és Eörsi is Szladits-tanítványok voltak. Ezért ez a kódex, például az 1950. évi cseh kódexszel ellentétben, nem szakított olyan radikálisan a múlttal, és ha közvetett módon is, de a polgári jog hagyományos értékeinek megőrzését is szolgálta. A kódexet ezért kritizálták is, mert olyan fogalmakat és megoldásokat használt, amelyek a jogfejlődés egy letűnt szakaszához kötődtek: a törvénykönyvet a polgári jog késői felvirágzásának minősítették, amely a liberális-kapitalista kisgazdasági modellt követi. A korszak kívánalmainak egyébként eleget tevő Eörsi és Világhy mint kivételesen tehetséges és magasan képzett, erős politikai befolyással is rendelkező jogászok viszont sikeresen védték meg a jogszabály szövegét. Azonban a korszak egyik fő jogi ideológusa, Szabó Imre már a kódex megszületésének pillanatában figyelmeztetett, hogy ezek a koncessziók ideiglenes jellegűek: a Ptk., „mint szocialista jellegű törvény, olyan viszonyok kialakulását mozdítja elő, amelyek megfelelnek fejlődésünknek, amelyek a maguk összességében a szocialista építést segítik; ha bizonyos keretekben megtűr még magánkapitalista viszonyokat, egyben korlátozza is azokat, bizonyos viszonyok keletkezésének pedig szabályozásával egyenesen elejét veszi. Ilyen módon a törvénykönyv meghatározott irányban, előreívően hat a társadalmi fejlődésre, a szocializmus építésére, mert olyan magatartási szabályokat tesz kötelezővé, amelyek általánosságukban a szocialista viszonyok erősödését és fejlődését szolgálják. Minden bizonnyal számos olyan intézmény, sok olyan magatartási szabály marad meg a törvénykönyvből még a szocializmus teljes felépítése idején is, amely ma benne van; maga a törvénykönyv azonban jellegénél fogva mégis egy meghatározott időszak kódexe, a szocializmus építésének törvénykönyve.”³⁰

²⁹ Vékás Lajos: Az új..., i. m., 226. o.

³⁰ Szabó Imre: i. m., 581. o. Szabó állásfoglalását Mádl Ferenc a tanulmánya záróakkordjaként idézi.

Valójában az 1959. évi Ptk. minimális beavatkozásokkal túlélte a rendszerváltást és a magántulajdonon alapuló társadalmi rend feltámadását, és a háttérből előtérbe lépve újra elfoglalta az őt megillető méltó helyet a magyar jogrendszerben.

XI.

Az új kódex a jogászok számára radikális változást jelentett a korábbiakhoz képest: a dominánsan szokásjogon alapuló magyar magánjogot sokkal szűkebb körű írott jog váltotta fel. A bírácoknak, ahogy Eörsi Gyula kiemelte, az induktív értelmezési módszerről a deduktívra kellett áttérniük. Eörsi szerint „a törvénykönyvvel a *kalandozások kora* lezárul. A törvénykönyv alapján való jogalkalmazás kevesebb teret enged a spekulatív módszereknek, a bíró kevésbé lehet az igazság *létrehozója*, és sokkal kizárólagosabban lesz az igazság *kímérője*; a jogalkalmazás talán veszít intellektuális romantikájából. A bírósági gyakorlat eddigi legfőbb módszere az egyes esetekből leszúrt tételek általánosítása volt; a jövőben a törvény tipikus tényállásaira szabott tételeit kell majd az egyes esetekre alkalmaznia.”³¹

A törvénykönyv 1960. május 1-jén lépett hatályba, majd 1977-ben jelentősen reformálták a rendelkezéseit. Gyakorlatilag az „új népi demokráciák” sorában a második kódexalkotás volt, az 1950. évi csehszlovák kódexet követően. Kemenes Béla szerint bizonyos, „hogy a kódex jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a Magyar Népköztársaság bíróságai védjék és biztosítsák a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét, intézményeit, a dolgozók jogait, és neveljék a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására”.³² A gazdaságban pedig ezt várták el a Ptk.-tól: „A Polgári Törvénykönyv rendelkezéseinek maradéktalan érvényesítése újabb biztosíték a szocialista tervgazdálkodás továbbfejlesztésére és a tervfegyelem megszilárdítására.”

³¹ Eörsi Gyula: i. m., 2. o.

³² Kemenes Béla: i. m., 677. o.

Valójában a Ptk. forradalmi jelentősége a szokásjogi központú magánjognak a kodifikált joggal való cseréjében áll.

A szöveg ideológiai terheit már a rendszerváltás előtt elkezdődött folyamatban fokozatosan levetette (például a tervszerződésekre vonatkozó rendelkezéseket már 1977-ben hatályon kívül helyezték), és a 2013. évi V. törvény, a jelenleg hatályos Polgári törvénykönyv hatályba lépéséig (2014. március 15.) a magánjog központi jelentőségű jogszabálya volt.

Azt, hogy hogyan lehetett a Ptk.-t a szovjet típusú rendszer után átformálni, és mivel is tudjuk igazolni, hogy a Ptk. átmentette a diktatúrát megelőző korszak jogi értékeit, arra Vékás Lajos ad egy érdekes példát. „Ami a tulajdoni viszonyok szabályozását illeti, az 1959-es Ptk. – teljes mértékben a hagyományos megoldásoknak megfelelően – az árutulajdonra modellezve adta meg a tulajdonjog részletszabályait. Meghatározta a törvény a tulajdonjog tárgyait, rendelkezett a birtoklás, a használat és a hasznok szedésének jogáról, a rendelkezési jogról, a tulajdonjog megszerzésének módjairól, a közös tulajdonról, a személyes és telki szolgalmakról, s végül a birtokról és a birtokvédelemről. A felsoroltak mind olyan kérdések, amelyekre egy kapitalista viszonyok között fogant törvénykönyvnek is választ kell adnia. Ezeket a minden polgári törvénykönyvben megtalálható szabályokat egészítette ki azután a Ptk. – egy külön Címben – a társadalmi tulajdonra vonatkozó szabályokkal. Míg a klasszikus tulajdonjogi szabályok 85 §-ban kaptak helyet, addig az állami szocialista tulajdonjogra és a szövetkezeti szocialista tulajdonjogra vonatkozó külön rendelkezések mindössze 19 §-t tettek ki. Ez az előrelátó szerkezeti megoldás: a klasszikus és a szocialista szabályok szinte teljesen elkülönített elhelyezése adott arra lehetőséget, hogy a rendszerváltozás után a társadalmi tulajdonra vonatkozó szabályokat – a hagyományos tulajdonjogi rendelkezések sérelme nélkül – egy tollvonással hatályon kívül lehetett helyezni.”³³ Nyilván kérdéses, hogy tudatos tervezés eredménye-e a Ptk. átalakítást lehetővé tevő belső struktúrája. Valószínűleg inkább a

³³ Vékás Lajos: Az új... i. m., 226. o.

klasszikus jogon pallérozódott jogászi gondolkodásmód sugallta ezt a szerkezetet, mint bármiféle tervezés.³⁴

XII.

A kodifikációs munkálatokhoz a fiatal Mádl Ferenc is hozzá-
szólt, *A méltányosság két oldala és a Polgári törvénykönyv tervezete*
címmel írt komoly tanulmányát a *Jogtudományi Közlöny* közölte
(1958/5. szám).³⁵ *Az objektív felelősségi rendszer történelmi kialakulása.*
Kísérlet e jogintézmény gazdasági, társadalmi eredőinek kimutatására
című, 1955-ben, még joghallgatóként írott dolgozatát a kodifikációt
előkészítő dokumentumok között tartották számon.

A jelent kötetben közzétett, a kodifikációt történelmi folyama-
tában ábrázoló és értékelő tanulmánya 1963-ban német nyelven is
megjelent, Mádl Ferenc nemzetközi elismertségének kezdetét is
kijelölve.³⁶

Az első magyar Ptk., fogantatásának mostoha pillanata ellenére
is, tulajdonképpen sikertörténetté vált, több mint öt évtizedig volt

³⁴ Vékás Lajos is ugyanezen az állásponton van: „Botor dolog volna, ha feltételeznénk: a Ptk. alkotói 1959-ben arra számítottak, hogy harminc év múlva a jórészt működésképtelenné vált állami tulajdont privatizálni szabad, sőt kell. De még azt sem gondolhatjuk, hogy a professzorok a szigorú tervutasításos rendszer közeli megszüntetésével számoltak. A Ptk. *szocialista polgári jogi szabályainak* elkülönített rendszertani elhelyezése objektíve mégis rendkívül egyszerűvé tette az 1990 körül végbement gazdasági-társadalmi változások által megkívánt módosításokat: csak ki kellett emelni a még hatályos a rendelkezéseket a kódexből, és a megmaradt klaszszikus magánjogi szabályok a megváltozott körülmények kiszolgálására – legalább is átmenetileg – jórészt alkalmasak maradtak.” Vékás Lajos: *Az új...* i. m., 227. o.

³⁵ Furcsa, hogy Mádl Ferenc MTMT – Magyar Tudományos Művek Tára – publikációs jegyzéke (legalábbis a kézirat lezárásának pillanatában) ezt a tanulmányát nem tartalmazza, különösen, mert érdekes, fontos, magas tudományos színvonalú szövegről van szó.

³⁶ Vö. Das erste ungarische Zivilgesetzbuch – das Gesetz IV vom Jahre 1959 – im Spiegel der Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation, in: Mádl Ferenc (szerk.): *Das Ungarische Zivilgesetzbuch in fünf Studien*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 9–111. o.

MEGJEGYZÉSEK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

hatályos, és hatályának utolsó, több mint két évtizedében a polgári kódexet megillető központi szerepét visszanyerő, alapvető jelentőségű jogszabályként alkalmazták.

Veress Emőd
főosztályvezető, Mádl Ferenc
Összehasonlító Jogi Intézet;
egyetemi tanár, Miskolci Egyetem /
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem